

Kako do novog Ustava: meritum i procedura

Evropski pokret
Srbija

Beograd, novembar 2013.

Kingdom of the Netherlands

SADRŽAJ:

Uvod	.7
1. Preambula i osnovna načela Ustava	.8
1.1. Preambula	.8
1.2. Definisanje države	.8
1.3. Državna granica	.9
1.4. Pokrajinska autonomija i lokalna samouprava	.9
1.5. Međunarodni odnosi	10
2. Katalog ljudskih i građanskih prava i sloboda	11
3. Sistem organizacije vlasti	13
3.1. Narodna skupština	13
3.2. Predsednik Republike	14
3.3. Položaj sudske vlasti	15
3.4. Nezavisna regulatorna tela	15
4. Procedura promene postojećeg Ustava	16
4.1. Ustavne norme o reviziji postojećeg Ustava	16
4.2. Faktička konstituenta	16
4.3. Javna rasprava vs. rasprava u javnosti	17
4.4. Referendum o potvrđivanju ustavnih promena	17
4.5. Novi Ustav ili amandmani na postojeći?	17
Literatura	19

Vladimir Džamić*
Vladimir Pavićević**

Kako do novog Ustava: meritum i procedura

Sažetak

Ustav Republike Srbije koji je donet 2006. godine i dalje proizvodi brojne probleme u praksi. Ustavni sud Srbije ima poteškoća oko donošenja odluka i presuda zbog kolidirajućih pravnih normi, a politički sistem i dalje je nestabilan i nelogičan. Ustav za gotovo sedam godina postojanja nije izdržao nijedan test vremena. Autori analiziraju konkretne razloge za promenu Ustava u trima delovima: osnovne odredbe, katalog prava i sistem organizacije državne vlasti. Takođe, autori objašnjavaju kako je moguće sprovesti postupak revizije ustava kroz faksičku ustavotvornu skupštinu. Rad predstavlja nastavak prethodnog istraživanja autora o neophodnosti ustavne revizije i mogućnostima njenog sprovođenja u Republici Srbiji.

Ključne reči:

Ustav, ustavna revizija, organizacija vlasti, demokratska konsolidacija, konstituenta

---

---

* Autor je član Istraživačkog foruma Evropskog pokreta u Srbiji.

** Autor je član Istraživačkog foruma Evropskog pokreta u Srbiji.

Uvod

Politička zajednica u Srbiji danas još uvek nije doživela svoju demokratsku konsolidaciju. Umesto da se vremenom, od demokratskih promena 2000. godine, naša politička zajednica konsoliduje kao demokratska, na principu demokratskog legitimiteta političkih procesa, ovaj legitimitet vrlo je upitan, kao i politički procesi nastali na takvim temeljima. Jedan od glavnih razloga zašto u Srbiji postoji politička zajednica koja je nelogična, bez efikasnog mehanizma uzajamne kontrole triju grana vlasti, sa nerešenim pitanjem i konfuznim pokušajima rešavanja pitanja AP Kosova i Metohije, upravo jeste najviši pravni akt. Donet van svih pravila dobre demokratske procedure, Ustav iz 2006. godine definisan je kao *privremeni Ustav*, koji će, kako se govorilo u političkim krugovima, *lako biti promenjen*.

Predlog Ustava Republike Srbije 2006. godine nije bio plod rada demokratskih institucija, kojima je to ustavna nadležnost. Odbor za ustavna pitanja Narodne skupštine Republike Srbije, koji je u ustavno-pravnom smislu bio nadležan da predloži tekst novog *lex superiora* u Srbiji, to nije učinio. U formalnom smislu, u skladu sa odredbama Ustava Republike Srbije iz 1990. godine, predlagač novog ustava mogao je biti: predsednik Republike, Vlada Republike Srbije, sto hiljada građana ili pedeset narodnih poslanika.¹

Narodni poslanici, kao najviši direktno izabrani predstavnici građana, predlog Ustava dobili su istog dana kada su se o njemu izjašnjavali, što u velikoj meri ukazuje ne samo na površan odnos prilikom donošenja novog najvišeg akta, već i na degradirajući odnos prema ključnoj instituciji za razvoj i konsolidaciju demokratije, a to je zakonodavno telo. Stoga je, kvalitativno, ovaj tekst Ustava dobio mnogo manji značaj, bez obzira na broj poslanika koji je glasanjem podržao predlog novog Ustava.

Razlozi za promenu Ustava nisu samo oni koji se tiču procedure usvajanja. Naprotiv, oni pretežno jesu meritorni, tj. odnose se na sve nedostatke koje ovakav Ustav Republike Srbije ima u tehničkom, jezičkom, ali nadasve pravnom smislu. Ove razloge klasifikovaćemo uslovno u nekoliko kategorija: osnovna načela, sistem organizacije vlasti, katalog ljudskih i građanskih prava i sloboda, te ustavne odredbe o izvršavanju ustavne revizije. U ovom istraživanju fokusiraćemo se na prve tri kategorije.

---

¹ Član 132 Ustava Republike Srbije iz 1990. godine.

1. Preambula i osnovna načela Ustava

1.1. Preambula

Iako raniji srpski ustavi, kao ni Ustav Kraljevine Jugoslavije, nisu imali preambulu, ustavopisci su se u slučaju oba savremena ustava Srbije (1990. i 2006. godine) opredelili za to da Ustav ima uvodni tekst. Republika Srbija je u Ustavu iz 1990. godine bila definisana kao *demokratska država svih građana koji u njoj žive, zasnovana na slobodama i pravima čoveka i građanina, na vladavini prava i na socijalnoj pravdi*.² Ovakav koncept definisanja države je i republikanski i građanski (univerzalistički), imajući u vidu da se država Srbija definiše kao država *svih građana*, koji su i nosioci suverenosti. Srpski narod se 1990. godine pominje *samo u preambuli*³, ali ne i u normativnom delu ustavnog teksta.

Od Kelzenove pravne doktrine preambula se **ne smatra normativnim delom ustavnog teksta i ne proizvodi pravno dejstvo**. Upravo zato, ona predstavlja mesto spajanja morala, prava i politike. U slučaju mitrovdanskog Ustava, najjasnije se vidi da su preambula, kao i deo o definisanju države, bili mesto za susret triju različitih ideologija, od kojih je svaka unela ponešto u sam tekst preambule. Tako su se zajedno našli i država naroda i građanska država, građanska demokratija, socijalna pravda i evropske vrednosti i principi, iako je sam Ustav daleko od evropskih principa i vrednosti.

Upravo zato mišljenja smo da revidirani tekst Ustava *ne treba da ima preambulu*, kao što je to bio slučaj sa svim ranijim ustavima Jugoslavije i Srbije do 1990. godine, što nije uticalo u kvalitativnom smislu na sam ustavni tekst. Brisanje preambule ne bi imalo nikakve posledice po državnu politiku Srbije prema rešavanju pitanja AP Kosova i Metohije, budući da je potpisan i u Narodnoj skupštini Republike Srbije potvrđen tzv. Briselski sporazum između Vlade Republike Srbije i Vlade Kosova o regulisanju uzajamnih odnosa, te da je čitavo kosovsko pitanje u međunarodnoj areni i areni međunarodnog prava.

Dokaz da je preambula poslužila samo kao politički paravan i neka vrsta zaštite političkim akterima jeste i Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju (SSP) iz 2008. godine, koji je prvo ratifikovala Narodna skupština Republike Srbije. U članu 225 ovog međunarodnog ugovora, koji je potpisala i ratifikovala država Srbija, predviđa se da se SSP, a konkludentno i proces pridruživanja Evropskoj uniji, što je i potvrđeno Briselskim sporazumom, *ne odnosi na teritoriju AP Kosova i Metohije koja je pod rezolucijom SB UN 1244*. Drugim rečima, već 2008. godine bilo je jasno da Kosovo i ostatak Srbije nastavljaju odvojeno svoj put ka Evropskoj uniji.

Mišljenja smo da revidirani tekst Ustava ne treba da ima preambulu.

1.2. Definisanje države

Šesnaest godina nakon Ustava iz 1990. godine, uprkos većoj modernosti i promenjenim geopolitičkim okolnostima na globalnom i regionalnom nivou, ustavopisci su napravili korak unazad time što su državu definisali kao zajednicu pojedinaca jednakih u pravima, ali uz isticanje tzv. ekskluzivnog etničkog porekla⁴. Tako je Republika Srbija definisana kao *država srpskog*

² Član 1 Ustava Republike Srbije iz 1990. godine – preuzeto iz: *Ustavi SR Jugoslavije, Republike Srbije i Republike Crne Gore*. (1995). Beograd: Službeni glasnik, str. 79–115.

³ U kojoj se ističe da građani donose Ustav rešeni da ostvare demokratsku državu srpskog naroda u kojoj se pripadnicima drugih naroda i narodnosti obezbeđuje ostvarivanje nacionalnih prava [...].

⁴ Otuda je u novom Ustavu 2006. godine kao službeno pismo proklamovana ćirilica.

*naroda i svih građana koji u njoj žive, zasnovana na vladavini prava i socijalnoj pravdi, načelima građanske demokratije, ljudskim i manjinskim pravima i slobodama i pripadnosti evropskim principima i vrednostima.*⁵

Poistovećivanje Srbije sa njenom većinskom etničkom populacijom prisutno je i u onom ustavnom načelu koje predviđa da Republika Srbija razvija i unapređuje odnose Srba koji žive u inostranstvu s matičnom državom.⁶ Usledila je kritika da ovakvo ustavno rešenje pravi svojevrsnu razliku među svojim državljanima koji žive u inostranstvu čak i ne tražeći da ti Srbi budu državljani Republike Srbije. Ipak, uvažavajući delimičnu opravdanost takve kritike, ovde treba naglasiti da čitav naslov iznad tog člana Ustava glasi „Zaštita državljana i Srba u inostranstvu“, iz čega bi se mogao izvesti zaključak da namera nije bila da se za prava uskrate oni koji nisu srpske nacionalnosti, već da se jasno istakne obaveza države da unapredi odnose i sa Srbima u inostranstvu.

Imajući u vidu da je koncept *građanstva* u teorijskom i praktičkom smislu širi od *etnosa*, smatramo da je neophodno da se država definiše kao građanska, posebno uzevši u obzir to da su građani, *ex constitutione*, nosioci suverenosti kojima pripada najviša vlast u državi.

1.3. Državna granica

Da je Ustav pisan vrlo traljavo i površno, svedoči i odredba o državnoj granici, koja je od suštinskog značaja za svaku državu i morala je zahtevati posebnu pažnju ustavopisaca, ali i narodnih poslanika koji su glasanjem podržali ovakav ustavni predlog. Naime, Ustav najpre proklamuje da je državna granica *jedinstvena i nedeljiva*. Potom u drugom stavu istog člana definiše da je granica *nepovrediva, a menja se po postupku predviđenom za promenu Ustava*.⁷

Pored jezičkog nonsensa koji je evidentan u ovom članu Ustava, vrlo je važno pitanje pravnih i političkih posledica koje ta površnost može da uzrokuje. Ukoliko je promena državne granice moguća, kako nalaže Ustav, po predviđenom postupku za ustavnu reviziju, nije jasno navedeno na koji se od dva postupka misli. Ipak, kao i u prethodnom slučaju, članom 203 definisano je da takva promena zahteva referendumsko izjašnjanje građana. Međutim, konfuzija ovde nije okončana, imajući u vidu da je jedna od taksativno pobrojanih nadležnosti Narodne skupštine, *ex constitutione*, da odlučuje o **promeni državne granice**,⁸ ne navodeći da se takva odluka donosi *bilo kakvom kvalifikovanom većinom (apsolutnom, dvotrećinskom ili slično)*.

Ovaj član treba potpuno jezički i logički uskladiti. Nesporno je pravo ustavopisca da definiše da Narodna skupština može odlučivati o promeni državne granice, ali je nedopustivo da ostane nedorečenost u pogledu toga na koji način i kojom većinom se takva odluka proceduralno donosi. Uz to, ukoliko namera u reviziji ustava bude da ostane odredba da se granice ne mogu menjati, onda je nepotrebno navođenja takvih nadležnosti zakonodavnog tela. Imajući sve to u vidu, nužno je da ustavni tekst bude konzistentan i jezički i logički.

Nužno je da ustavni tekst bude konzistentan i logički i jezički.

1.4. Pokrajinska autonomija i lokalna samouprava

U uvodnom delu Ustava Republike Srbije, koji se odnosi na osnovna načela, definisano je da je *državna vlast ograničena pravom građana na pokrajinsku autonomiju i lokalnu samoupravu. Pravo građana na pokrajinsku autonomiju i lokalnu samoupravu podleže samo nadzoru ustavnosti i zakonitosti*.⁹ O površnosti pisanja Ustava upravo svedoče odredbe koje se tiču prava građana na autonomnu pokrajinu.

⁵ Član 1 Ustava Republike Srbije iz 2006. Godine.

⁶ Isto, član 13 stav 2.

⁷ Isto, član 8.

⁸ Isto, član 99. stav 1 tačka 2.

⁹ Isto, član 12.

Naime, iako se definiše da je pravo građana na ove oblike ograničenja državne vlasti definisano Ustavom, istovremeno se utvrđuje da ono podleže i *nadzoru zakonitosti*, što, kako je sugerisala i Venecijanska komisija Saveta Evrope u svom mišljenju, ukazuje na to da *zakon može da ograniči autonomiju Pokrajina predviđenu u Ustavu*.¹⁰

*Pažljivim iščitavanjem celog Ustava Srbije, posebno VII dela koji se odnosi na položaj autonomnih pokrajina*¹¹, uočavaju se dodatne nelogičnosti.

Članom 182 Ustava definiše se da se *suštinska autonomija Kosova i Metohije* uređuje posebnim zakonom koji se donosi po postupku za promenu Ustava. Ustavopisac nije naveo na koji se od dva moguća postupka ustavne revizije misli, ali se konsekventnim iščitavanjem ustavnog teksta i člana 203 dolazi do zaključka da je zbog promene uređenja vlasti u državi, pored kvalifikovane dvotrećinske većine, neophodno i referendumsko potvrđivanje od strane građana¹². Pravo građana na osnivanje novih autonomnih pokrajina, kao i ukidanje postojećih, *utvrđuju građani na referendumu u skladu sa zakonom*.

Stoga, nasuprot onome što se proklamuje preambulom, sam Ustav uopšte ne garantuje suštinsku autonomiju Kosova i Metohije, jer to da li će se samouprava realizovati zavisi od volje parlamentarne većine u Narodnoj skupštini Republike Srbije.

Kada je reč o položaju AP Vojvodina, iz ustavnog teksta se *mora obrisati klauzula o tome da ta pokrajina dobija određeni procenat iz budžeta Republike*. Ovakva norma ne priliči jednom ustavnom tekstu, čak ni tekstu ustavnog zakona, već nedvosmisleno treba da bude deo Zakona o budžetu ili nekog sličnog zakona. Iako je namera bila dobra – da se zaštiti deo prihoda i ekonomska autonomija Vojvodine – činjenica je da ovakvo detaljisanje u Ustavu nije doprinelo poštovanju same ustavne norme, te da predstavlja retku praksu u poređenju sa drugim evropskim ustavima.

Kada je reč o položaju AP Vojvodina, iz ustavnog teksta se mora obrisati klauzula o tome da ta pokrajina dobija određeni procenat iz budžeta Republike.

1.5. Međunarodni odnosi

Posebno važno mesto zauzima član 16 novog Ustava koji određuje međunarodne odnose, unutar osnovnih odredbi ustavnog teksta. Ovaj član u prvom stavu navodi da Srbija počiva na opšteprihvaćenim principima međunarodnog prava, što je u skladu sa ustavnim rešenjima većine savremenih demokratija. Međutim, drugi stav ovog člana navodi da potpisani međunarodni ugovori moraju biti u skladu sa Ustavom. Ovo rešenje je nelogično iz najmanje dva razloga. Prvo, postavljanje Ustava iznad pravila i principa međunarodnog prava nije uobičajeno i može sugerisati da je Ustav Republike Srbije veće pravne važnosti od međunarodnih ugovora.

Sa druge strane, Bečka konvencija o pravu ugovora propisuje da se država ne može pozvati na unutrašnje pravo kao razlog za nepoštovanje ugovorom preuzetih obaveza.¹³ Upravo ta činjenica ova dva pravna akta – nacionalni i međunarodni – može dovesti u koliziju, što je ustavopisac trebalo da ima na umu. Druga nelogičnost proističe iz same logike funkcionisanja države i njenih institucija i odnosi se na pitanje zašto bi neko potpisivao međunarodni ugovor koji nije u skladu

¹⁰ Mišljenje br. 405/2006 Evropske komisije za demokratiju putem prava (Venecijanske komisije Saveta Evrope). Dostupno na: ([http://www.venice.coe.int/docs/2007/CDL-AD\(2007\)004-srb.pdf](http://www.venice.coe.int/docs/2007/CDL-AD(2007)004-srb.pdf))

¹¹ Usled neadekvatne jezičko-tehničke redakcije teksta novog Ustava, termin koji se pominje u Ustavu je i Pokrajina i Autonomna pokrajina, što je nedopustivo, jer se time uspostavlja i moguće različito pravno tretiranje ovih oblika teritorijalne organizacije.

¹² Član 182 stav 2 i član 203 stav 7.

¹³ Član 27 Bečke konvencije o pravu ugovora. (Ukoliko bi eventualno Ustavni sud Srbije uspeo da obori neki međunarodni ugovor koji je već potpisan, Srbija bi morala ili da promeni Ustav ili da otkáže ugovor, odnosno da se povuče iz ugovornog odnosa ukoliko takva pravna mogućnost postoji u skladu sa pomenutom Konvencijom.)

sa Ustavom. Ova nelogičnost se delimično može odbraniti stavom da je to jedan od mehanizama sprečavanja autoritarne vlasti da deluje suprotno slovu Ustava, ali je svakako neuobičajena u savremenom ustavnom zakonodavstvu.

Uzimajući u obzir navedene činjenice, može se zaključiti da bi odeljak o osnovnim odredbama koji se tiče međunarodnih odnosa Srbije, mogao predstavljati prepreku njenom integrisanju u nadnacionalnu organizaciju kakva je, na primer, Evropska unija. Sa druge strane, Vlada Republike Srbije je već potpisala određene međunarodne ugovore koji se ne odnose na teritoriju Kosova i Metohije, iako Ustav propisuje da je Kosovo i Metohija autonomna pokrajina u sastavu teritorije Republike Srbije. Tako bi se lako moglo dogoditi da svojevrsnom pravnom analizom Ustavni sud Srbije eventualno utvrdi da potpisani međunarodni ugovori nisu u skladu sa najvišim pravnim aktom države. To ne bi proizvelo pravne, ali bi svakako proizvelo nesagledive političke posledice i moglo da nanese štetu spoljnopolitičkom ugledu države Srbije. Upravo zato se sa sigurnošću može tvrditi da je ustavopisac morao da povede više računa oko ovako osetljive teme kakva su međunarodni odnosi i međunarodni ugovori.

Kako bi se rešile sve nedoumice, a pokazalo da je Republika Srbija pravno i politički posvećena poštovanju međunarodnog prava, nužno je preformulisati ovu ustavnu normu, a jedan od mogućih načina bio bi:

Opšteprihvaćena pravila međunarodnog prava i potvrđeni međunarodni ugovori sastavni su deo pravnog poretka Republike Srbije i neposredno se primenjuju.¹⁴

Odeljak o spoljnoj politici treba izbaciti, imajući u vidu da se Srbija obavezala da spoljnu politiku harmonizuje sa spoljnom politikom Evropske unije, na osnovu odredbi SSP-a, te da će to biti nastavljeno približavanjem Srbije i Evropske unije.

Kako je Republika Srbija kandidat za punopravno članstvo u Evropskoj uniji i nalazi se u procesu pristupanja ovoj međunarodnoj organizaciji, smatramo da je neophodno da se u Ustav unese tzv. *evropska klauzula*. Ona bi trebalo da obuhvati prenošenje dela suvereniteta Republike Srbije na ovu nadnacionalnu organizaciju i prihvatanje pravnog poretka Evropske unije, uz prethodnu potvrdu od strane građana na referendumu o članstvu, kada za to dođe vreme.

Smatramo da je neophodno da se u Ustav unese tzv. evropska klauzula.

2. Katalog ljudskih i građanskih prava i sloboda

Najveći stepen saglasnosti između političkih partija koje su učestvovala u pisanju i donošenju novog Ustava postojao je upravo oko odeljka koji definiše ljudska i manjinska prava i slobode. Zahvaljujući društvenim i političkim promenama koje su nastale tokom perioda od šesnaest godina između donošenja dva ustava, novi Ustav doneo je napredniji katalog ljudskih i manjinskih prava i sloboda, što je u svom mišljenju konstatovala i Venecijanska komisija.

Kada je reč o osnovnim načelima garantovanja ljudskih i manjinskih prava, uočava se napredak u odnosu na Ustav od 1990, ali i zaostajanje za Poveljom o ljudskim i manjinskim pravima, koja je bila sastavni deo Ustavne povelje Srbije i Crne Gore. Za razliku od prethodnog, novi Ustav definiše da se ljudska i manjinska prava neposredno primenjuju, bilo da su predviđena samim tekstom Ustava, opšteprihvaćenim pravilima međunarodnog prava, potvrđenim međunarodnim ugovorima ili zakonom. Sasvim izuzetno, ako je to neophodno radi ostvarivanja pojedinog prava, zakonom se može propisati način ostvarivanja ovih prava s time da ni u kom slučaju ne sme da se utiče na suštinu zajemčenog prava. Od posebnog značaja je i to što Ustav nalaže u kom duhu

¹⁴ Imajući u vidu da se ovakva norma pojavljuje dva puta u aktuelnom Ustavu u članovima 16 i 194, izmenu bi trebalo napraviti u oba ova slučaja.

treba tumačiti odredbe o pravima i, između ostalog, navodi poštovanje prakse međunarodnih institucija koje nadziru sprovođenje međunarodnih standarda ljudskih i manjinskih prava. Povelju je trebalo slediti i kada je reč o normiranju izričite zabrane zloupotrebe prava, budući da ona samo preuzima odgovarajuću odredbu Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda. Nasuprot tome, ustavopisci su formulisali svrhu ustavnih jemstava ljudskih prava, propuštajući da uopšte pomenu zabranu zloupotrebe prava.

Ustav dopušta ograničenje ovih drugih, postavljajući opšta pravila koja poznaju i međunarodni instrumenti: da je ograničenje predviđeno Ustavom, u svrhe koje Ustav dopušta i u obimu neophodnom da se ustavna svrha ograničenja zadovolji u demokratskom društvu.¹⁵ Imajući u vidu pravnu praksu Evropskog suda za ljudska prava u Strazburu, ističe se dužnost vođenja računa o suštini prava koje se ograničava, važnosti svrhe ograničenja, prirodi i obimu ograničenja, odnosu ograničenja sa svrhom ograničenja i o tome da li postoji način da se svrha ograničenja postigne manjim ograničenjem prava.

Ustav garantuje sudsku zaštitu ljudskih i manjinskih prava, ali ne naglašava poput Evropske konvencije da ta zaštita mora da bude delotvorna. Ustav izričito priznaje pravo građanima da se obrate međunarodnim institucijama radi zaštite svojih sloboda i prava, ali ne onih zajemčenih datim međunarodnim instrumentima, već samim Ustavom. U slučaju vanrednog ili ratnog stanja može doći do odstupanja od zajemčenih ljudskih i manjinskih prava.

Ukida se smrtna kazna, zabranjuje kloniranje ljudskih bića, trgovina ljudima i seksualno ili ekonomsko iskorišćavanje lica koje je u nepovoljnom položaju, zabranjuju se tajna i paravojna udruženja, priznaje prigovor savesti, pravo na pristup podacima u posedu državnih organa i slično. Prvi put na nadzakonskom nivou zajemčeni su i pravo na pravnu ličnost, prava deteta, pravo na pravnu pomoć, autonomija univerziteta. Preciznije i detaljnije uređeni su pravo na slobodu i bezbednost, na pravično suđenje i niz drugih socijalnih prava.

U ovom nastojanju da se dobije moderan katalog ljudskih prava i sloboda, u novom Ustavu nalazi se i dosta toga protivrečnog ili konfuznog. Primera radi, ako su osnovnim načelima o ljudskim i manjinskim pravima uređeni uslovi legitimnog ograničenja prava, u posebnom delu je trebalo samo sprovesti tu opštu normu navođenjem legitimnih ciljeva zbog kojih je ograničenje konkretnih prava dopušteno. Umesto toga nastao je splet različitih kombinacija. Dovoljno je uporediti odredbe o slobodi misli, savesti i veroispovesti, slobodi mišljenja i izražavanja, slobodi medija i slobodi udruživanja, da bi se videla ta neujednačenost u postupanju.

Prirodno, svuda su navedeni ciljevi legitimnog ograničenja, ali se negde dodaje i uslov zakonitosti ograničenja, odnosno neophodnosti u demokratskom društvu ili su pak sva tri uslova nabrojana, a ima i prava u pogledu kojih se preciziraju samo ciljevi ograničenja. Zato je i Venecijanska komisija stavila važnu primedbu da član 20 važećeg Ustava Republike Srbije „ne vezuje ograničenje prava i sloboda za legitiman cilj, već u bilo koje svrhe ‘koje Ustav dopušta’“ i time izlazi izvan okvira Evropske konvencije o ljudskim pravima, tačnije članova 8 do 11 ove Konvencije.¹⁶

Ukoliko se svemu ovome dodaju besmislene pravne norme poput one da *svako ima pravo da slobodno odlučuje o rađanju* (umesto reči *svako* trebalo bi da bude naglašeno da je reč o *svakoj ženi*), te neusaglašenost zabrane diskriminacije prema Evropskoj konvenciji za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, jurisprudenciji Evropskog suda pravde i standardima Evropske unije u ovoj oblasti, nužno je da ozbiljan tim stručnjaka za pravo ljudskih prava revidira neke odredbe ovog dela Ustava Republike Srbije.

U ovom nastojanju da se dobije moderan katalog ljudskih prava i sloboda, u novom Ustavu nalazi se i dosta toga protivrečnog ili konfuznog. Nužno je da ozbiljan tim stručnjaka za pravo ljudskih prava revidira neke odredbe ovog dela Ustava.

¹⁵ Član 20 Ustava Republike Srbije.

¹⁶ *Mišljenje 405/2006 Evropske komisije za demokratiju putem prava (Venecijanske komisije Saveta Evrope)*, tačka 28.

3. Sistem organizacije vlasti

3.1. Narodna skupština

Iako je tekstom važećeg Ustava Republike Srbije definisano da je Narodna skupština najviše predstavničko telo, takva tvrdnja ne stoji sa pravne strane. Naime, predsednik Republike se takođe bira na neposrednim demokratskim izborima, te je stoga i on predstavnički organ istog stepena legitimiteta kao i Narodna skupština. O ovome je trebalo povesti računa u pravno-tehničkoj ili pak i jezičkoj redakciji ustavnog teksta.

Parlament je dobio nove ustavne nadležnosti u skladu sa promenjenim okolnostima. Tako je predviđeno da on usvaja strategiju odbrane države i nadzire rad službi bezbednosti, potvrđuje međunarodne ugovore kada je zakonom predviđeno njihovo potvrđivanje, odlučuje o ratu i miru, proglašava vanredno stanje i slično. Istovremeno, proširena su i izborna prava zakonodavnog tela, pa Narodna skupština prema odredbama važećeg Ustava bira i razrešava Zaštitnika građana, koji je do tada bio zakonska, a ne ustavna kategorija. Pored toga, navodi se da Narodna skupština vrši nadzor nad radom ombudsmana, što u značajnoj meri može da umanjí nezavisnost ove institucije u radu. Upadljiv je nedostatak ostalih nezavisnih i regulatornih tela, poput Državne revizorske institucije i drugih, koje bi trebalo da budu konstitucionalizovane, a ne da zavise od zakona i, konsekvntno, političke volje neke parlamentarne većine koja je promenljiva.

Najveća politička, ali i pravna debata, vođena je na temu poslaničkog mandata. Pitanje koje je postavljeno bilo je da li je vlasnik poslaničkog mandata sam narodni poslanik ili je to politička partija na čijoj je listi izabran. Prethodne godine parlamentarizma u Srbiji, pokazale su da je moguće da u parlamentu izniknu i one partije koje se uopšte nisu pojavile na izborima tako što neko od poslanika pod sumnjivim okolnostima postane član takve partije, i dovele su do (ne) opravdane zabrinutosti partija za legitimitet parlamenta i svoj politički interes. Članom 102 Ustava Republike Srbije koji je trenutno važeći, navodi se: „Narodni poslanik je slobodan da, pod uslovima određenim zakonom, neopozivo stavi svoj mandat na raspolaganje političkoj stranci na čiji predlog je izabran za narodnog poslanika“. Smatra se da je ovakvo rešenje proisteklo upravo iz želje da se izbegne eventualna arbitraža Ustavnog suda u tumačenju Ustava. Ovakva norma kolidira i sa odredbom člana 2 Ustava u kome se navodi da građani suverenost ostvaruju „preko svojih slobodno izabranih predstavnika“.

Tako je poslanički mandat, iako formalno pravno slobodan, politički ipak postao imperativni, uz mogućnost opoziva od strane dotične političke partije. O ovom pitanju se posebno negativno izjasnila i tzv. Venecijanska komisija Saveta Evrope. Ona je istakla da je ovakvo rešenje „ozbiljno kršenje slobode poslanika na izražavanje sopstvenih pogleda o valjanosti predloga ili radnje“.¹⁷ Budući da parlament ima veće nadležnosti u izboru nosilaca pravosudnih funkcija, Venecijanska komisija izrazila je zabrinutost zbog mogućnosti da pravosudni sistem bude vlasništvo političkih partija. Zbog svega toga se može reći da su ustavopisci pribegli nedemokratskom rešenju, koje prevazilazi okvire uobičajene pravne prakse u Evropi.

Položaj narodnih poslanika je takođe donekle promenjen. Ustav predviđa da narodni poslanik ne može biti pozvan na krivičnu ili drugu odgovornost za izraženo mišljenje ili glasanje u vršenju svoje poslaničke funkcije i istovremeno ovu neodgovornost proširuje u dva pravca. Prvo, nije više reč samo o krivičnoj, već i građansko-pravnoj neodgovornosti poslanika. Poslanik je zaštićen i za sve verbalne delikte koje počini i van Narodne skupštine, pošto se polazi od pretpostavke da svoju funkciju obavlja u svakom javnom nastupu.

Donekle je promenjen i spektar onih koji mogu biti ovlašćeni predlagači zakona. Zadržava se pravo svakog narodnog poslanika, Vlade, skupštine autonomne pokrajine i birača da predlažu

¹⁷ Isto, tačka 53.

zakone. U ovom poslednjem slučaju, narodnu inicijativu mora da podrži najmanje 30.000 birača. Ovo pooštavanje uslova za pokretanje narodne inicijative suprotno je evropskim principima, iako su oni prizvani u prvom članu Ustava kao oni na kojima se temelji država Srbija. Pravo predlaganja zakona iz svoje nadležnosti priznaje se Narodnoj banci Srbije i Zaštitniku građana.

U cilju većeg doprinosa demokratizaciji društva i političkog sistema u celini, neophodno je vratiti ustavnu normu iz 1990. godine o pravu građana da učestvuju u predlaganju zakonskih akata. Umesto da za narodnu inicijativu bude potrebno 30.000 birača, taj broj treba promeniti na 15.000 birača, dok je u slučaju inicijative za promenu Ustava Republike Srbije taj broj neophodno promeniti na 100.000 birača, umesto dosadašnjih 150.000 birača, kako je definisano članom 203 u stavu 1 Ustava Republike Srbije.

U cilju većeg doprinosa demokratizaciji društva i političkog sistema u celini, neophodno je vratiti ustavnu normu iz 1990. godine o pravu građana da učestvuju u predlaganju zakonskih akata.

3.2. Predsednik Republike

Ustavopisci nisu definisali tip političkog sistema u Srbiji i time ostavili prostora da se politička moć koncentriše oko ličnosti, a ne oko institucija. Ovakvo rešenje predstavlja otežavajuću okolnost za konsolidaciju demokratskog poretka *per se*. Ustavom je definisano da politiku kreira i vodi Vlada Srbije, dok su ovlašćenja predsednika svedena na protokolarna, uz komandovanje oružanim snagama u ratu i mirnodopskim uslovima.

Po našem sudu, član 114 Ustava kojim se definiše da se predsednik bira na neposrednim izborima treba da bude promenjen. U parlamentarnim demokratijama, uobičajeno rešenje je da izvršna vlast pripada Vladi, koju bira zakonodavno telo. U predsedničkim sistemima bi direktan izbor predsednika imao smisla, poput rešenja u Ruskoj Federaciji, Sjedinjenim Državama ili Francuskoj, ali uz ograničena ovlašćenja Vlade i njenog predsednika sa ministrima.

Kombinovani politički sistem nije adekvatan iz najmanje dva razloga. Prvo, predsednik Republike prema ovakvom Ustavu nema velika ovlašćenja, a jedini ima direktni legitimitet pored narodnih poslanika. To znači da njegova politička moć nije formalizovana kroz Ustav, ali jeste značajna sa aspekta legitimiteta. Ipak, u skladu sa Zakonom o izboru predsednika Republike, kandidat može da postane predsednik i sa manje od 50% glasova izašlih na birališta, čak i u drugom krugu izbora, što se prvi put dogodilo 2012. godine nakon opštih majskih izbora. Sadašnji šef države je dobio manje od 50% glasova, uz izlaznost od oko 46%, što i drugi aspekt njegove meke moći, a to je legitimitet, čini dodatno upitnim.

Drugo, zakonska rešenja predviđaju da kandidati za mesto šefa države dobijaju određeni novac za predsedničku kampanju. Ova svota neretko dostiže milionske iznose, što dodatno opterećuje državni budžet, koji već ima problema sa javnim rashodima. Politički i ekonomski logičnije, ali i praktičnije rešenje, jeste da šefa države biraju narodni poslanici apsolutnom većinom. Uz postepenu promenu političke kulture u Srbiji, to bi moglo da dovede do konsenzusa vlasti i opozicije oko mesta šefa države, poput političke prakse u Nemačkoj.

Uz sve to, aktuelna rešenja su dodatno učinjena nelogičnim zbog mogućnosti opoziva predsednika Republike. Iako predsednika Republike biraju građani, u Ustavu ne postoji odredba koja definiše da je on odgovoran građanima Srbije. Naprotiv, birači su u potpunosti isključeni iz procedure opoziva šefa države. Tako je u odeljku o razrešenju predsednika Republike definisano da inicijativu za razrešenje može da pokrene Narodna skupština na predlog najmanje jedne trećine narodnih poslanika.¹⁸ Predsednik je razrešen ukoliko takvu odluku donese parlament dvotrećinskom većinom uz mišljenje Ustavnog suda Srbije da je predsednik zaista povredio Ustav. Takvo mišljenje, po

¹⁸ Član 118 Ustava Republike Srbije.

slovu Ustava, Ustavni sud Srbije mora doneti najkasnije u roku od 45 dana od dana pokretanja inicijative da predsednik bude razrešen. Ovo rešenje će i Venecijanska komisija Saveta Evrope nazvati „nejasnim“, posebno u „sadašnjim uslovima u Srbiji“, zbog mogućnosti zloupotrebe.¹⁹

Zbog svega navedenog, smatramo da je neophodno promeniti ustavne norme koje regulišu način izbora, položaj i mandat predsednika Republike. Mandat šefa države treba da bude pet godina, uz neposredan izbor u Narodnoj skupštini Republike Srbije. Sva ovlašćenja predsednika treba da budu isključivo protokolarna, bez prava suspenzivnog veta i bez ekskluzivnog prava da komanduje vojskom u ratu i miru.

Smatramo da je neophodno promeniti ustavne norme koje regulišu način izbora, položaj i mandat predsednika Republike.

3.3. Položaj sudske vlasti

Vlast koja još od vremena Monteskeja ima veliki značaj za ravnotežu i podelu vlasti, jeste sudska vlast. Nezavisnost sudske vlasti od drugih grana vlasti i krugova ekonomske moći u velikoj meri je pokazatelj upravo demokratske konsolidacije države.

Najviše primedbi Venecijanske komisije bilo je upravo na odeljak novog Ustava kojim se definiše položaj i uloga sudske vlasti i njena nezavisnost. Veća uloga parlamenta u imenovanju sudija, nejasne i kolidirajuće odredbe o stalnosti sudijske funkcije, ali i o prvom izboru sudija na period od tri godine, neki su od najznačajnijih propusta ustavopisaca u definisanju položaja sudske vlasti.

Najpre se uređuje da su *sudovi samostalni i nezavisni u svom radu i sude na osnovu Ustava, zakona i drugih opštih akata (kada je to predviđeno zakonom), opšteprihvaćenih pravila međunarodnog prava i potvrđenih međunarodnih ugovora.*²⁰ Dalje se predviđa da se *sudske odluke zasnivaju na Ustavu, zakonu, potvrđenom međunarodnom ugovoru i propisu donetom na osnovu zakona,*²¹ da bi konačno bilo precizirano da je *sudija u vršenju sudijske funkcije nezavisan i potčinjen samo Ustavu i zakonu.*

Sve to su teme za ozbiljno razmišljanje i svakako jedan od prvih prioriteta ukoliko se eventualnom ustavnim revizijom bude želelo doprineti uspostavljanju stabilnih evropskih principa i vrednosti, pre svega nezavisnosti sudija i sudske vlasti, smanjeni upliv politike i političkih partija i izgradnja stabilnih temelja pravne države i države vladavine prava.

3.4. Nezavisna regulatorna tela

Postojanje nezavisnih regulatornih tela predstavlja jedan od važnih evropskih standarda. Zato smatramo da je od ogromnog značaja za unapređivanje efikasne kontrole vlasti da sva ključna nezavisna i regulatorna tela budu konstitucionalizovana. Time bi se, sa jedne strane, obezbedila veća nezavisnost u njihovom radu od ostalih grana vlasti, ali i od krugova privredne i ekonomske moći. Sa druge strane, stvorila bi se i veća pravna sigurnost i učvrstio princip vladavine prava u Srbiji, koji je na krhkim nogama.

Nezavisna regulatorna tela trebalo bi da podnose svoj izveštaj periodično zakonodavnom telu, ali bi trebalo ozbiljno prodiskutovati o mogućnosti da upravo zakonodavno telo vrši nadzor nad ovim telima.

¹⁹ Mišljenje 405/2006 Evropske komisije za demokratiju putem prava (Venecijanske komisije Saveta Evrope), tačka 55.

²⁰ Isto, član 142 stav 2.

²¹ Isto, član 145 stav 2.

4. Procedura promene postojećeg Ustava

4.1. Ustavne norme o reviziji postojećeg Ustava

Postojeći Ustav se može promeniti samo na način koji je propisan samim Ustavom u delu o ustavnoj reviziji. Članom 203 Ustava Republike Srbije definisano je da predlog za promenu Ustava može podneti:

1. najmanje jedna trećina od ukupnog broja narodnih poslanika, tj. 84 poslanika;
2. 150.000 birača;
3. predsednik Republike;
4. Vlada Republike Srbije.

U odnosu na prethodni Ustav iz 1990. godine, činjenica je da mitrovdanski Ustav pripada kategoriji tzv. *mekih ustava*, koji se lakše menjaju. Ipak, procedura za promenu najvišeg pravnog akta Srbije nije dovoljno precizno definisana i ostavlja prostora za različita tumačenja. Procedura predviđa da revizija Ustava *može, a u nekim slučajevima decidno mora na referendumsko potvrđivanje*.

Naime, u članu 203 u stavovima 2 i 3 Ustava definisano je da o promeni Ustava odlučuje Narodna skupština kvalifikovanom dvotrećinskom većinom. Ukoliko parlament ne prihvati promenu Ustava, o njoj se, *ali samo o istim pitanjima*, ne može raspravljati narednih godinu dana, *ex constitutione*. To ipak ne znači da se ne može pokrenuti postupak za reviziju Ustava iz drugih razloga, pa se postavlja pitanje pravnog smisla ovakve ustavne norme.

Usvajanjem „akta o promeni Ustava“ Narodna skupština potom može odlučiti da promene potvrde građani na referendumu. Imajući u vidu da je naše mišljenje da sve prethodno navedeno treba da se promeni, neophodno je da se u skladu sa stavom 4 člana 203 Ustava građani izjasne o takvim promenama na referendumu.

4.2. Faktička konstituenta

Iako bi ideja konstituante, tj. ustavotvorne skupštine bila najbolja, nju ustavopisci uopšte nisu predvideli u definisanju postupka za promenu Ustava. Istovremeno, izostala je klauzula o tome da neki novi ustavni predlog mora da se nađe na javnoj raspravi u određenom vremenskom periodu, što nas ponovo može dovesti u situaciju da se najviši pravni akt države menja *ad hoc*.

Imajući u vidu sve navedeno, ipak postoji pravna mogućnost da novi ustavni predlog donese kvalifikovana većina nakon novih parlamentarnih izbora upravo kroz ustavotvornu skupštinu. Građanima bi, naime, trebalo da bude saopšteno prilikom raspisivanja parlamentarnih izbora da je intencija svih ključnih političkih aktera u državi da ozbiljno pristupi promeni Ustava u skladu sa kretanjem Srbije ka Evropskoj uniji. Time bi se politička elita javno pred građanima obavezala da novi saziv parlamenta bude *de facto ustavotvorni* (iako ne i *de iure formalno*), te da nakon usvajanja novog ustavnog predloga nastavi da svoj posao obavlja u skladu sa svojom zakonodavnom, kontrolnom i izbornom funkcijom do kraja regularnog mandata, što nije neuobičajeno za savremene parlamentarne demokratije.

Ustavotvorna skupština je način da se građanima pokaže da postoji jedinstvo najbitnijih političkih aktera u Srbiji o tome da se država uredi na način najbliži upravo građanima, te da se sve nelogičnosti i nedostaci prethodnog ustava promene. Time bi najviši pravni akt posle gotovo osam godina neefikasnosti, umesto *mallum discordiae* postao akt zasnovan na *realnom legitimitetu*, koji bi građani direktno potvrdili na dva načina:

Postoji pravna mogućnost da novi ustavni predlog donese kvalifikovana većina nakon novih parlamentarnih izbora upravo kroz ustavotvornu skupštinu.

1. glasanjem na parlamentarnim izborima za političke stranke koje su već saopštile da će ući u proces promene Ustava;
2. izjašnjavanjem na referendumu o ustavnim promenama i novom predlogu ustavnog teksta.

Time bi u potpunosti bio prevaziđen *krnji legitimitet postojećeg Ustava*, koji bi iz senke nelegitimiteta najzad dobio potvrdu od građana kao nosilaca suvereniteta u državi. Ujedno bi tako njegov karakter bio trajan, umesto privremenog, kako je već predstavljen građanima 2006. godine u referendumskoj kampanji.

4.3. Javna rasprava vs. rasprava u javnosti

Ustav iz 2006. godine nigde nije propisao da je neophodna javna rasprava uoči ustavne revizije. To bi opravdano moglo da izazove skepsu da bismo mogli dobiti neki novi Ustav ili revidirati postojeći *ad hoc*, bez kvalitetne i opsežne javne rasprave. Ozbiljna javna rasprava mora da ispuni određene važne uslove:

1. Trajanje – javna rasprava ne sme da bude prekratka, kao 2006. godine, kada zapravo nije ni postojala. To znači da je potreban period od najmanje šest meseci do godinu dana da se utvrde najbolja rešenja za uređenje Srbije kao države;
2. Stručnost – umesto politikantskog pristupa, reč o ustavnim promenama treba da dâ najpre stručna javnost, sačinjena od predstavnika akademske zajednice, stručnjaka za ustavno-pravna pitanja, politički, pravni i ekonomski sistem i stručnjaka za ljudska prava i građanske slobode. Ovo, naravno, ne isključuje političke stranke, koje će svakako kroz parlamentarni odbor za ustavna pitanja biti direktno involvirane u proces ustavne revizije;
3. Javnost – umesto prethodne *rasprave u javnosti*, rasprava zaista treba da ima *javni karakter*. Građanima treba jasno predstaviti i objasniti ustavna rešenja, uz veliku podršku medija i samih političkih aktera, koji konačno treba da pozovu građane da podrže ustavne promene na referendumu. Postoji više modaliteta kako je moguće postići adekvatno učešće javnosti – od javnih panela, javnih slušanja, medijskih prezentacija predloženih ustavnih rešenja, tribina i slično.

4.4. Referendum o potvrđivanju ustavnih promena

U skladu sa važećim Ustavom, rok za referendumsko izjašnjavanje građana o ustavnim promenama je 60 dana od usvajanja akta o promeni Ustava u Narodnoj skupštini Republike Srbije. Imajući u vidu da je to najduži definisani rok, smatramo da taj rok treba da bude ispoštovan tako što će on biti maksimalni mogući, kako bi se obezbedila kvalitetna referendumsko-kampanja.

Nova referendumsko-kampanja bi trebalo da bude potpuno kvalitativno različita od prethodne iz 2006. godine. To znači da se u medijima mora obezbediti jednaki tretman svih onih koji budu *protiv* ustavnih promena, kao i onima koji budu *za* ustavne promene. Jedino ravnopravno učešće obe ove strane garantuje legitimitet novom Ustavu i potvrdu konsolidacije demokratskog poretka u Srbiji.

Crkve i verske zajednice treba da učestvuju u javnoj raspravi o ustavnim promenama, kao i predstavnici civilnog društva. Smatramo da u procesu samog glasanja o ustavnim promenama, crkve i verske zajednice ne treba da učestvuju u aktivnoj kampanji, poštujući ustavno načelo *o svetovnosti države i odvojenosti države od crkava i verskih zajednica*.

4.5. Novi Ustav ili amandmani na postojeći?

Kako su to utvrdile i neke sudije Ustavnog suda Srbije, postojeći Ustav je nepopravljiv amandmanima. Postojanje više kolidirajućih ustavnih normi, neadekvatna jezička i tehnička redakcija teksta, brojne nelogičnosti tako konstituisanog političkog, pravnog i ekonomskog poretka, samo su neki od glavnih meritornih razloga za *donošenje novog Ustava*.

Imajući u vidu da je procedura prilikom usvajanja prethodnog Ustava bila *grubo prekršena u više navrata*, te da je veoma upitno koliko je građana zaista podržalo novi Ustav, nužno je da se u potpunosti otkloni senka nelegitimiteta postojećeg Ustava, a to je moguće, po našem sudu, jedino faktičkom ustavotvornom skupštinom, opsežnom javnom raspravom, a potom i slobodnom i poštenom referendumskom kampanjom i izjašnjavanjem građana na referendumu.

Amandmanima bi se postojeći Ustav mogao popraviti u meritornom smislu, ali bi način na koji je on prvobitno donet i dalje bacao veliku senku na sve pozitivne promene koje u njemu nastaju. Sa druge strane, sve parlamentarne političke stranke nakon izbora 2012. godine, osim Demokratske stranke Srbije (DSS), podržale su ustavnu reviziju i već iznele brojne primedbe i predloge za promenu Ustava.

Nakon potpisivanja i potvrđivanja Briselskog sporazuma između predsednika Vlade Republike Srbije i predsednika Vlade Kosova, nastao je novi *ustavni trenutak* koji bi trebalo iskoristiti za promenu postojećeg Ustava. Srbija se pravno obavezala da donese ustavni zakon o regulisanju suštinske autonomije AP Kosovo i Metohija, te da u skladu sa tim donese niz pravnih akata (zakonskih i podzakonskih) kojim se nadležnosti prenose na kosovske vlasti, u skladu sa Briselskim sporazumom.

Sa druge strane, Srbija se nalazi pred početkom pregovora sa Evropskom unijom o punopravnom članstvu, a to nužno znači da će ustavne norme morati da prilagodi evropskim pravnim standardima i okvirima, što je uobičajeno za pristupajuće države (npr. Slovenija je dva puta menjala svoj najviši pravni akt pre pristupanja Evropskoj uniji).

Sve ovo samo su neki od razloga zašto smatramo da jedino novi Ustav, donet na ovakav način, može da doprinese rešavanju određenih praktičkih problema, učvrsti i konsoliduje demokratski poredak u Republici Srbiji.

Literatura

1. *Bečka konvencija o ugovornom pravu*. Dostupno na: www.ius.bg.ac.rs/prof/Materijali/krsiva/BKUP.pdf Pristupljeno: 5. januar 2013.
2. Grupa autora. (2007). „Ustav Republike Srbije od 2006 – kritički pogled“, u: *Ustav Srbije – kritička analiza*. Beograd: Beogradski forum za svet ravnopravnih.
3. Kancelarija Saveta Evrope u Beogradu. (2007). *Mišljenje 405/2006 Evropske komisije za demokratiju putem prava (Venecijanske komisije)*. Beograd.;
4. Pajvančić, M. (2008). *Komentar Ustava Republike Srbije*. Beograd: Fondacija Konrad Adenauer.
5. *Ustav Republike Srbije*. (2006). Beograd: Službeni glasnik.
6. *Ustavi SR Jugoslavije, Republike Srbije i Republike Crne Gore*. (1995). Beograd: Službeni glasnik.
7. www.ius.bg.ac.rs/prof/Materijali/krsiva/BKUP.pdf (pristupljeno: 5. januar 2013).

Kako do novog ustava: meritum i procedura

Izdavač

Evropski pokret u Srbiji
Kralja Milana 31
Beograd
www.emins.org

Za izdavača

Maja Bobić

Autori

Vladimir Pavićević
Vladimir Džamić

Urednik

Vladimir Pavićević

Izvršni urednici

Jelena Ribać
Aleksandar Bogdanović

Lektura i korektura

Vesna Pravdić

Dizajn i prelom

Dunja Šašić

ISBN 978-86-82391-95-1

Beograd, novembar 2013.

Projekat finansijski podržava ambasada Kraljevine Holandije u Srbiji u okviru MATRA programa Ministarstva spoljnih poslova Kraljevine Holandije.
Rad Istraživačkog foruma Evropskog pokreta u Srbiji je podržan od strane „Think Tank Fund“ programa Fondacija za otvoreno društvo.

Mišljenja i stavovi izraženi na stranicama svih elektronskih i štampanih materijala u vezi sa projektom predstavljaju mišljenja i stavove autora i njihovih saradnika i ne predstavljaju nužno zvaničan stav ambasade Kraljevine Holandije u Srbiji, Ministarstva spoljnih poslova Kraljevine Holandije, niti Fondacija za otvoreno društvo.